

Libya Askeri Müdahalesinin Uluslararası Hukuka Uygunluğu ve Koruma Sorumluluğu Kavramı Çerçevesinde Meşruiyeti

Tarık Şentuna*

Özet

İki kutuplu dünya düzeninde geçerli olan ve egemen devletlerin sınırları içinde meydana gelen olaylara karışmama prensibinin geçerli olduğu yaklaşımlarda özellikle geniş çaplı insan hakları ihlalleri söz konusu olduğunda önemli bir değişim yaşanmıştır. Bu kapsamda 2005 Dünya Zirvesi sonuç bildirgesinde geçen “Koruma Sorumluluğu” kavramı hükümetlere sivil halkı “soykırım”, “insanlığa karşı işlenen suçlar”, “etnik temizlik” ve “savaş suçlarına” karşı koruma sorumluluğu getirmiştir. Sonu. bildirgesinde aynı zamanda bu sorumluluğu yerine getirmekte zafiyet gösteren devletlere karşı içinde Güvenlik Konseyi’nin alacağı kararla askeri güç kullanımını da içeren tedbirlerin uygulanabileceği karara bağlanmıştır. 17 Şubat 2011’de Libya lideri Muammer Kaddafi iktidarına karşı reform talebi ile düzenlenen geniş çaplı sivil gösterilerin güvenlik kuvvetleri tarafından şiddetle bastırılması sonucu meydana gelen sivil kayıplarını gündemine alan BM Güvenlik Konseyi ortaya çıkan durumun “uluslararası barış ve güvenliğe tehdit” oluşturduğu değerlendirmesinde bulunmuştur. BM Güvenlik Konseyi bu çerçevede Birleşmiş Milletler Anlaşması’nın VII. bölümünde yer alan 41. ve 42. maddelere atıfta bulunarak 1970 ve 1973 sayılı kararları benimsemiş ve Libya’ya karşı askeri müdahalenin önünü açmıştır. Bu makalenin amacı, Libya askeri müdahalesinin yukarıda belirtilen çerçevede uluslararası hukuka uygun olduğunu ortaya koymaktır. Makale ayrıca söz konusu müdahalenin meşruiyetini “Koruma Sorumluluğu” kavramı kriterleri çerçevesinde ele alıp değerlendirmektedir.

Anahtar Kelimeler

Koruma Sorumluluğu (R2P), Sorumlu Egemenlik, Askeri Müdahale, Kuvvet Kullanımı, BM Anlaşması.

* Dr., tsentuna@yahoo.com

Makale geliş tarihi : 15.08.2018

Makale kabul tarihi : 21.11.2019

Legality and Legitimacy of Military Intervention in Libya in Accordance with UN Charter and within the Concept of Responsibility to Protect (R2P)

Abstract

There has been significant shift in the approach towards to principle of non-interference in the domestic affairs of sovereign states particularly pertaining to the issues of widespread human rights violations which was the case during the bipolar system of world order. In this context, the phrase of “Responsibility to Protect” (R2P) coined in the outcome document of UN General Assembly World Summit 2005 identifies four types of crimes “genocide, “war crimes”, “ethnic cleansing” and “crimes against humanity” for the governments to protect their civilian populations.. The report also states that the states failing to uphold responsibility to protect are likely to face economic, political and legal sanctions and that in case the existing measures remain inadequate the failed state may subject to coercive measures including the use of armed force with the approval of UN Security Council. As a result of violent crackdown on widespread anti-governments protests killing some hundreds demonstrators on February 11, 2011, the UN Security Council convened and adopted Resolution 1970 and 1973 affirming that the emerging situation poses a threat to international peace and security, thus paving way for the military intervention in Libya. This article argues that military operation in Libya complies with international law in accordance with coercive measures stipulated in UN Chapter VII articles 39-43. The legality of the military operation will be evaluated in the light of the criteria within the the concept of responsibility to protect, a developing concept to become a moral norm in international law.

Keywords

Responsibility to Protect (R2P), Sovereignty as Responsibility, Military Intervention, Use of Force, UN Charter.

Giriş

Soğuk savaşın bitmesiyle başlayan yeni dönem, uluslararası ilişkiler disiplini de etkisini göstermiş ve ortaya çıkan yeni sorunların çözümünde uluslararası ilişkiler literatürüne yeni kavramlar girmeye başlamıştır. Söz konusu yeni problem alanlarından birisi de devletler içinde çıkan ve iç savaşa varan çatışmalar sonucu çok sayıda sivilin sistemli olarak hayatını kaybetmesi sorunudur. Soğuk savaş döneminde söz konusu olamayacak, olsa dahi uluslararası hukukun devletlerin iç işlerine karışmama prensibince kolayca göz ardı edilecek bu sorun günümüzde uluslararası alanda meydana gelen çatışmaların önemli bir bölümünü oluşturmakta ve çatışmalarda askerlerden daha fazla sivil hayatını kaybetmektedir. Bu haliyle sorun uluslararası barış ve güvenliği tehdit etme noktasına gelmiş ve doğal olarak uluslararası hukukun ilgi alanına girmiştir.

1990'ların ortalarından itibaren BM inisiyatifinde devletler içinde yaşanan ve uluslararası barış ve güvenliğe tehdit oluşturan çatışmalara yönelik gerçekleştirilen insani müdahale kavramının sınırları ve şartlarının ne olması gerektiği ile ilgili özellikle BM Genel Sekreterlerinin yönlendirmesiyle yapılan çalışmalar 2005 yılında yayınlanan BM Dünya Zirvesi raporuyla sonuçlanmıştır. Söz konusu rapor devlet egemenliği kavramının devletlerin koruma sorumluluğunu yerine getirdiği sürece geçerli olacağına altını çizmektedir. Buna göre devletlere “soykırım”, “etnik temizlik”, “savaş suçları” ve “insanlığa karşı işlenen suçlara karşı vatandaşlarını koruma sorumluluğu yüklenmekte ve bu sorumluluğu yerine getirmeyen veya getiremeyen devletlerin çalışmada ayrıntılarıyla bahsedilecek olan çerçevede son çare olarak askeri müdahaleye kadar varabilecek olan müeyyidelerle karşılaşabileceği vurgusu yapılmaktadır.

Günümüzde uluslararası toplumda gelinen nokta “soykırım”, “etnik temizlik”, “insanlığa karşı işlenen suçlar” ve “savaş suçlarının” bir devlete karşı düzenlenecek olan askeri müdahale için meşruiyet noktasında sınır olduğunu ortaya koymaktadır. Libya müdahalesi “Koruma Sorumluluğu” çerçevesinde bu sınırın geçilip geçilmediğinin test edilmesi için bize önemli bir fırsat sunmaktadır.

Özetle sadece hukuki dayanaklara sahip olma bir müdahaleye meşruiyet anlamı kazandırmaz, müdahalenin uluslararası toplum ve kamuoyu tarafından da kabul edilmesi yani meşru olması da önemlidir. Bu noktadan hareketle makalenin temel varsayımı: “Libya askeri müdahalesi BM Anlaşması VII. bölüm 41. ve 42. maddeler kapsamında hukuki; uluslararası toplum tarafından gitgide daha fazla sayıda devlet tarafından kabul edilen “Koruma Sorumluluğu (R2P)” kavramı çerçevesinde ciddi meşruiyet sorunları içermektedir” olarak belirlenmiştir. Temel varsayımı destekleyen alt varsayımlar ise şu şekildedir:

1. Bir askeri hareketin uluslararası toplum tarafından kabul görmesi onun hem hukuki hem de meşru olmasıyla mümkündür.

2. BM Antlaşması VII. Bölümde yer alan 41. ve 42. maddeler NATO'nun Libya'daki askeri müdahalesinin hukuki zeminini oluşturmaktadır.

3. Koruma sorumluluğu kavramı giderek artan bir ölçekte uluslararası insani müdahalelerin oturduğu meşru zemini oluşturmaktadır.

Bu kapsamda makale üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde, Libya'da askeri müdahalenin meşruiyet zeminini oluşturan Koruma Sorumluluğu kavramının unsurları açıklanarak uluslararası etik ve ahlaki bir norm olma yolunda gelişimi incelenecektir. İkinci bölümde, Libya'daki askeri müdahale sürecinde meydana gelen önemli gelişmeler ve bu gelişmelerin müdahaleye etkileri ele alınacaktır. Son bölümde ise NATO'nun Libya'daki askeri müdahalesine kapı açan 1970 ve 1973 sayılı BM Güvenlik Konseyi kararlarının uluslararası hukuka uygunluğu BM Anlaşması VII. Bölüm kapsamında değerlendirilecektir. Libya askeri müdahalesinin meşruiyet zeminini ise Koruma Sorumluluğu kavramı unsurlarından askeri müdahale icrası sırasında uyulması gereken altı kriterle (haklı neden, doğru amaç, son çare, orantılı yöntemler, makul başarı beklentisi, doğru otorite) uyumu çerçevesinde değerlendirilecektir.

Koruma Sorumluluğuna Giden Yol

Milyonlarca insanın hayatını kaybettiği ve büyük yıkımlara yol açan iki büyük savaşın ardından uluslararası toplum benzeri felaketlerin

bir daha yaşanmaması ve büyük ölçekli çatışmalardan kaçınmanın yollarını aramıştır. İkinci Dünya Savaşı sonrası uluslararası barış ve güvenliğin korunması amacıyla kabul edilen Birleşmiş Milletler Antlaşmasının temel unsuru jus-cogens norm olarak kabul edilen devletin egemenliği ve devletlerin iç işlerine karışmama ilkeleridir.

Diğer taraftan devlet egemenliğine yönelik normatif çerçeve Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle beraber değişikliğe uğramıştır. Egemen bir devletin yerine getirmesi gereken temel şart ve yükümlülükleri ifa etmeyen/edemeyen “başarısız devletlerin” ortaya çıkması ve bu ülkelerde sivillere yönelik şiddet, kitlesel katliamlar ve insan hakları ihlallerinin görülmemiş boyutlara ulaşması bu süreci hızlandırmıştır.¹

Bu durum gerek akademik çevrelerde gerekse de uluslararası politikada devletin mutlak sınırları içindeki mutlak egemenliği normunu da sorgulanır hale getirmiş ve insan haklarını koruma konusunda yeni arayışlara girilmiştir.²

2006 yılı BM Genel Sekreterliği Yüksek Düzey Paneli BM Sistem-Uyumu raporuna yansıyan ifadeyle: “Bu yeni dönemde devletlerarası çatışmadan daha fazla devlet içi çatışmalar vardır. Terörizm ve bulaşıcı hastalıklar sınır aşan güvenlik tehditleri haline gelmişlerdir.” Çağdaş uluslararası yapıda devletlerin iç tasarrufları uluslararası toplumun güvenlik koşullarıyla sınırlandırılmıştır. Bu nedenle ulus aşan güvenlik sorunlarına devlet güvenliğinden ziyade insan güvenliği noktasından bakmak gereklilik halini almıştır.³

Bu dönemde önce Ruanda ardından Srebrenitsa’da gerçekleşen mezalim ve 1999 yılında NATO’nun, insani gerekçelerle-BMGK yetkilendirmesi olmaksızın- Kosova’da gerçekleştirdiği askeri müdahale, insani nitelikteki acil durumların ortaya çıkması halinde uluslararası toplumun müdahale hakkı olup olmadığı, varsa bu müdahalenin kimin

¹ Tuba Eldem, “koruma Sorumluluğu Normunun Libya ve Suriye Krizleri Bağlamında İşlevselliği”, *Uluslararası Hukuk ve Politika*, Cilt:11, Sayı:43, ss.4-5

² Orkun Sürücüoğlu, *Koruma Sorumluluğu: Darfur Krizi ve Libya Müdahalesi Çerçevesinde Bir Değerlendirme*, s.604.

³ Pınar Gözen Ercan, “Debating the Future of the Responsibility to Protect the Evolution of a Moral Norm”, ebppk, ISBN 978-1-137-52426-3, DOI:10.1057/978-1-137-52427-0, Palgrave Macmillan Publishers Ltd. London, s.5.

yetkisi altında, nasıl ve ne zaman olacağı, sorularını da beraberinde getirmiştir.⁴

Bosna Hersek ve Raunda'da yaşanan soykırım hadiselerinin ve Kosova'daki müdahalenin uluslararası hukuka uygunluk ve meşruiyet tartışmalarının devam ettiği bir dönemde, 2000 yılında dönemin Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri Kofi Annan "21. Yüzyılda BM'nin Rolü" başlıklı Milenyum Raporu'nda "eğer insani müdahale egemenliğe yönelik kabul edilemez bir saldırı olarak kabul edilecekse, Ruanda ve Srebrenitsa gibi ortak insanlığımızın her tarafına saldıran yoğun ve sistematik insan hakları ihlallerine karşı nasıl cevap vermeliyiz?" sorusunu ortaya atmıştır. Bu sorunun gündeme getirdiği devlet egemenliği ve insani değerler arasındaki gerilim etrafında şekillenen tartışmalar Koruma Sorumluluğu (R2P)'nin ortaya oluşumunda önemli paya sahiptir.⁵

Koruma Sorumluluğu Kavramının Temel Kavramları ve Normatif Gelişimi

Soğuk savaş sonrası dönemde insan hakları ihlalleri ileri sürülerek gerçekleştirilen insani müdahale uygulamaları uluslararası toplum içinde şüphelere ve tepkilere neden olmuştur. İnsani müdahale kavramına karşı gösterilen tepki ve şüphelerin temelinde müdahalenin insani nedenleri ileri sürülerek bir devletin diğer bir devlete kuvvet kullanarak müdahale hakkı verdiği şüphesi yatmaktadır. Bu durum ise BM Şartı'nda devlet egemenliği ve devletlerin iç işlerine karışmama ilkeleri ile çelişmektedir.⁶

İnsani müdahale kavramına atfedilen ve müdahaleyi bir hak olarak gören söylem ve dil özellikle zayıf ülkeler tarafından küresel güçlerin insani gerekçeler bahane ederek iç işlerine karışma teşebbüsü olarak algılanmıştır. Sonuç itibarıyla, insani müdahale kavramı zamanla büyük güçlerin çıkarlarına hizmet eden bir araç olarak görüldüğünden ve

⁴ Tuba Eldem, "Koruma Sorumluluğu Normunun Libya ve Suriye Krizleri Bağlamında İşlevselliği", ss5-6.

⁵ Soner Karagül; Çağrı Emin Demirbaş, "Koruma Sorumluluğu Doktrini Açısından Suriye Krizi: Bir İnsancıl Müdahalesizlik Örneği", *Yönetim Bilimleri Dergisi*, Cilt:15, s.487.

⁶ Pınar Ercan Gözen, "R2P: From Slogan to International Ethical Norm", *Uluslararası İlişkiler*, Volume 11, No:43 (Güz 2014,; pp38-39)

hukuki bir temele oturtulamadığından devlet içinde patlak verebilecek insani trajedilere uluslararası toplumun müdahil olabilmesine imkan sağlayacak yeni bir kavramın geliştirilmesine ihtiyaç duyulmuştur.

Dönemin Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri Kofi Annan'ın söz konusu ihtiyacı karşılamaya yönelik yaptığı çağrılara cevap olarak eski Kanada Dışişleri Bakanı Lyoyd Axworthy Eylül 2000'de Uluslararası Müdahale ve Devlet Egemenliği Komisyonunu (International Commission on Intervention and State Sovereignty-ICISS) kurmuştur. Komisyon, hazırladığı “insani müdahale başlıklı” raporunu Aralık 2001'de uluslararası topluma sunmuştur. İnsani müdahale hukuki ve meşru olarak nasıl mümkün hale getirilebilir sorusuna cevap aranan raporda, klasik devlet egemenliği kavramı içine sorumluluk kavramı eklenerek yeniden tanımlanmıştır.⁷

Komisyonun önerdiği şekliyle koruma sorumluluğu iki temel prensipten oluşmaktadır. İlki, devlet egemenliğinin sorumluluğu (sovereignty as responsibility) beraberinde getirdiğidir. Bu anlayışa göre bir devletin halkının korunması öncelikle o devletin kendisine aittir. İkinci prensip ise devletin bu sorumluluğu yerine getirememesi durumunda müdahale etmeme prensibinin yerini uluslararası koruma sorumluluğu almaktadır. Savunduğu iki seviyeli sorumluluk anlayışıyla ICISS, insani müdahale konusunda uluslararası toplumda görüş ayrılıklarına neden olan “müdahale hakkı” tartışmalarından sıyrılıp sadece güç kullanımı ile sınırlı olmayan, insan hakları krizlerini önlemeye ve kriz sonrasında yeniden yapılandırmaya da odaklanan bir yaklaşımın benimsenmesini amaçlamıştır. Buna göre koruma sorumluluğu: önleme sorumluluğu (responsibility to protect), tepki gösterme sorumluluğu (responsibility to react) ve yeniden yapılandırma sorumluluğu (responsibility to rebuilt) olmak üzere üç çerçevede tanımlanmıştır.⁸

ICISS raporuna göre uluslararası toplumun üstlenmesi gereken üç temel sorumluluktan “önleme sorumluluğu”, halkları tehlikeye atan krizlerin ve iç savaşların nedenlerine işaret etme sorumluluğu iken, “teпки

⁷ a.g.e. ss.39-40.

⁸ Pınar Gözen Ercan, “İkinci On Yılına Giren Koruma Sorumluluğunu Yeniden Düşünmek :Lex Ferenda Olarak R2P, Hukuk Fakültesi Dergisi, 5(2),2015,s.168.

gösterme sorumluluğu”, yaptırımlar ve adli takibat gibi zorlayıcı önlemleri ve askeri müdahaleyi içermektedir. “Yeniden inşa etme sorumluluğu” ise felaketin nedenlerine işaret edecek şekilde “iyileştirme”, “yeniden inşa etme” ve “uzlaştırma” süreçlerine karşılık gelmektedir. Raporda aynı zamanda “tepki gösterme sorumluluğu” kapsamında askeri müdahalenin ilkeleri de ortaya konularak bir yandan savaş gerekçeleri için “haklı neden eşiği” (just cause threshold) belirlenirken diğer yandan müdahalenin çerçevesini oluşturacak “ihtiyati ilkeler” (precautionary principles) açıklanmıştır. Geniş çaplı “hayat kaybı” ve “etnik temizlik” müdahale etmeme eşiğini aşan unsurlardır. Ayrıca müdahaleler, sadece BMGK kararıyla (doğru otorite) ve dört ihtiyati ilke doğrultusunda gerçekleştirilmelidir: İnsanların acı çekmesine son vermek için (doğru amaç); askeri olmayan tedbirler başarısız olmuşsa (son çare) müdahalenin yoğunluğu ve derecesi, insanları korumak için minimum ölçüdeyse (orantılılık) ve başarı umudu varsa (olumlu gelişme beklentisi).⁹

Müdahale kararının yetkili (doğru) bir otorite tarafından verilmesi ICISS’in en önem verdiği ölçüttür. Zira bir insani müdahalenin yasallığı ve meşruiyeti üzerindeki tartışmalar, büyük ölçüde, müdahale kararı verecek olan otoritenin böyle bir müdahale kararını verme yetkisine sahip olup olmadığı noktasında düğümlenmektedir. ICISS bu konuda yetkili otorite olarak BM Güvenlik Konseyini göstermektedir. Egemenlik normunun yanına sorumluluk kavramını getiren ICISS raporu R2P kavramının normatif bir statü kazanarak kurumsallaşmasında önemli bir aşamanın geçilmesine ve sorumlu egemenlik kavramın uluslararası topluma tanıtılmasına hizmet etmiştir. Ancak kavramın üzerindeki bütün şüpheleri giderecek şekilde normatif bir kurumsallaşma seviyesine ulaşması için kapsamının daha açık ve net kriterlere sahip olacak şekilde daraltılması ve sınırlandırılması gerekmiştir.¹⁰

Bu kapsamda yapılan çalışmalarda, 2005 Dünya Zirvesi Sonuç Bildirgesi 138. ve 139. paragrafları Koruma Sorumluluğunu tanımlamış

⁹ Tuğçe Kelleci;Marella Bodur Ün, “TWAİL ve Yeni Bir Hakimiyet Aracı Olarak Koruma Sorumluluğu (R2P): Libya Örneği”, Uluslararası İlişkiler, Cilt 14, Sayı 56, 2017, ss.91-92.

¹⁰ Pınar Gözen Ercan, “İkinci On Yılına Giren Koruma Sorumluluğunu Yeniden Düşünmek :Lex Ferenda Olarak R2P,s.170.

ve 150'den fazla imzacı devlet tarafından oybirliği ile kabul edilen bu kavram BM'nin resmi belgesi haline gelmiştir. Bu sayede uluslararası toplum tarafından daha da bilinir ve kabul edilir hale gelen Koruma Sorumluluğu ahlaki bir norm olma yolunda önemli bir başarı elde etmiştir.¹¹

2005 Dünya Zirvesi Sonuç Bildirgesi'nin birbirini takip eden iki paragrafında kavramın “koruma” ve “tepki gösterme” sorumluluklarına odaklanılmıştır. 138. paragraf devletlere sivil halkı dört vahim suçun işlenmesi ve teşvik edilmesine karşı koruma sorumluluğu, BMGK'nın kararıyla askeri müdahalenin düzenlendiği 139. paragraf ise bu suçlara karşı vatandaşlarını korumada haciz kalan devletler için vaka bazında değerlendirme yapma suretiyle uluslararası topluma sorumluluk yüklemektedir.

ICISS raporunda kuvvet kullanmama prensibine öncelik verilmesi yaklaşımı Dünya Zirvesi Sonuç Bildirgesinde de sürdürülmüştür. Sonuç Bildirgesinde en önemli değişiklik suç kapsamının daraltılarak dört vahim suça (katliam, etnik temizlik, savaş suçları, insanlığa karşı işlenen suçlar) indirgenmesi olarak göze çarpmaktadır. Normun bu şekilde yeniden kavramsallaştırması norma yeni ve sınırlı bir anlayış getirerek suistimal edilmesini engellemeye yöneliktir. HIV/AIDS gibi hastalıklar ve doğal felaketler kapsam dışı bırakılarak koruma sorumluluğu vakasının azaltılması amaçlanmıştır. Kuvvet kullanımının düzenlendiği 139. paragrafta geçen “vaka bazında değerlendirme yapmak suretiyle” ifadesi bağlayıcı kriterler tesis edilmesinden kaçınmak için kasıtlı olarak kullanılmıştır. Böylece müdahale etmek için ICISS raporunda olduğu gibi belirli kriterler belirlemek yerine Güvenlik Konseyi onayı aranmıştır.¹²

Koruma Sorumluluğu insanlık şerefi ve insan hakları konusunda uluslararası toplumda ortaya çıkan bir ihtiyacı karşılamaya yönelik etik ve ahlaki bir norm olarak geleneksel Uluslararası Hukuk'tan türemiş bir kavramdır. Tek başına hukuki bağlayıcı bir özelliği yoktur. Bu nedenle Koruma Sorumluluğu faaliyeti mevcut BM prosedürleri çerçevesinde ve

¹¹ Menent Savaş Cazala, “Koruma Sorumluluğunun Normatif Statüsü”, s.72

¹² Pınar Gözen Ercan, “From Slogan to International Ethical Norm”,s.41.

Güvenlik Konseyi onayına bağlı olarak icra edilmektedir. Uluslararası toplum ortaya çıkan insani krizlere yönelik gerçekleştirdiği askeri müdahalenin hukuki zeminini BM şartı VII. Bölümdeki ilgili maddelerle temellendirirken, Koruma Sorumluluğu normuna işlevsellik kazandırılarak müdahalenin meşruiyet zemini oluşturma çabasıdır.

Koruma Sorumluluğu kavramının normatif bir statüsü kazanma çabaları içerisinde son önemli adım Ocak 2009'da dönemin BM Genel Sekreteri Ban Ki-moon'un direktifleriyle hazırlanan "Koruma Sorumluluğunun Uygulanması" başlıklı rapordur. Raporda R2P'nin nasıl uygulanacağı somutlaştırılarak üç sütunlu uygulama anlayışı getirilmiştir. Birinci sütunda, devletlerin egemenlikleri bakımından sorumlulukları hatırlatılarak yurttaş olsun veya olmasın tüm sivil halkın soykırım, savaş suçları, etnik temizlik ve insanlığa karşı işlenen suçlar gibi önlenemez felaketlerden korunmasının devletin öncelikli görevi olduğu belirtilmektedir. İkinci sütunda, devletlerin bu sorumluluğu yerine getirirken uluslararası toplumun yardım ve desteğine dikkat çekilmektedir. Üçüncü sütunda ise, devletin halkını, söz konusu suçlardan korumada aciz kalması durumunda koruma sorumluluğu uluslararası toplumun yetkisine bırakılmaktadır. ICISS raporunda askeri müdahale, olağanüstü durumlarda, insanları korumak amacıyla "son çare" olarak başvurulacak müstesna ve olağanüstü bir uygulama iken, BM Genel Kurulu "zamanında, kararlı ve kolektif" eylem fikrine odaklanarak müdahale konusunda ICISS'e oranla daha esnek bir tutum izlemiştir.¹³

Bugün gelinen noktada Koruma sorumluluğu özellikle devlet egemenliği ilkesine eklediği sorumluluk kavramıyla uluslararası toplum için önemli bir etik ve ahlaki bir norm haline gelmiştir. Bu kapsamda uluslararası toplumda hiç bir devletin birinci sütunda belirlenen iç egemenlik sorumluluğunu açıktan ihlal etmek istediğini ilan etmesi mümkün değildir. Bu durum Koruma Sorumluluğu kavramının ilk sütununun çok güçlü bir ahlaki bir norm olarak yerleştiğini göstermektedir.

¹³ Tuğçe Kelleci;Marella Bodur Ün, "TWAIL ve Yeni Bir Hakimiyet Aracı Olarak Koruma Sorumluluğu (R2P): Libya Örneği", Cilt 4, Sayı 56, 2017.s.93.

Koruma Sorumluluğu normunun üç sütuna yayılması zorlayıcı önlemlerin üzerinden bir okuma yapılmasından çok, sorumluluğun dikey yönde dağılımını mümkün kılmak içindir. Bu kapsamda askeri müdahale olasılığı ancak normun üçüncü sütunu içinde mümkün olabilmektedir.¹⁴ Koruma Sorumluluğu çerçevesinde bir askeri müdahalenin yapıldığı ve sonuç alındığı ilk vaka Libya müdahalesi olmuştur.¹⁵ Son bölümde Libya müdahalesinin Koruma Sorumluluğu çerçevesinde hukuka uygunluğu ve meşruiyeti tartışılacaktır.

Libya Askeri Müdahalesine Giden Süreç

Libya, 1969 askeri darbesiyle yönetime el koyan albay Muammer Kaddafi tarafından otoriter ve baskıcı bir yönetim anlayışıyla yönetilmiştir. Kaddafi, 1970'ler boyunca izlediği Batı ve emperyalizm karşıtı dış politika, Afrika Birliği içinde ve Arap dünyasında sergilediği rekabetçi liderlik politikaları nedeniyle komşu ülkelerle sorunlar yaşamaktadır. Ayrıca uluslararası teröriste destek verdiği gerekçesiyle 1992-2003 yılları arasında Birleşmiş Milletlerin ekonomik ve politik müeyyidelerine maruz kalmıştır.

Müdahale öncesi Kaddafi rejiminin ülke içindeki insan hakları ihlalleri göz önüne alındığında, insan hakları kavramının giderek daha da önem kazandığı ve devlet egemenliği kavramının insan haklarına saygı çerçevesinde anlaşıldığı bir ortamda uluslararası toplum içinde giderek yalnızlaştığı görülmektedir.

17 Aralık 2010 tarihinde Tunus'ta başlayan ve Mısır'a sıçrayan halk ayaklanmaları Libya'yı da etkilemiş ve 15-16 Şubat 2011'de Bingazi'de protesto gösterileri başlamıştır. Muhafif grupların bir çok açıdan farklı gerekçelerle harekete geçtiği ve genelde şiddet içermeyen gösteri ve eylemler gözlenirken muhalefet içinde bazı grupların rejim değişikliği için silahlı mücadeleyi seçtikleri görülmüştür. Bingazi ve Derne gibi şehirlerde güvenlik güçlerine, hükümet binalarına ve yetkililere saldırılar artmıştır.¹⁶ Bu durum güvenlik güçlerinin

¹⁴ Menent Savaş Cazala, "Koruma Sorumluluğunun Normatif Statüsü", Marmara Üniversitesi Öneri Dergisi • Cilt 13, Sayı 50, Temmuz 2018, . s.72

¹⁵ Orkun Sürücüoğlu, Koruma Sorumluluğu: Darfur Krizi ve Libya Müdahalesi Çerçevesinde Bir Değerlendirme, s.616.

¹⁶ Yıldırım Sak, "Uluslararası Hukukta İnsancıl Müdahale ve Libya Örneği: Suriye'de Yaşanan ya da

eylemcilere karşı sert bir şekilde karşılık vermesiyle sonuçlanmış ve gösteriler kısa sürede büyük şehirlere sıçramıştır. Bu olaylar karşısında kendi halkını açıkça katliam yapmakla tehdit eden Kaddafi Şubat ayının ikinci yarısında ülkenin doğu bölümünün tamamında, batı bölgesinin ise yarısında kontrolü kaybetmiştir. Ülke isyancıların kurduğu Ulusal Geçiş Konseyi (UGK) ve Kaddafi rejimi arasında fiilen bölünmüştür. Kaddafi rejimi bu duruma tutumunu daha da sertleştirerek tepki göstererek göstericilere tank, askeri araç ve diğer ağır silahlar kullanılarak karşılık vermiş, sivillerin yaşadıkları alanlar bombalanmış ve saldırılarda yüzlerce sivil hayatını kaybetmiştir. Yaşanan bu gelişmeler karşısında Kaddafi rejimi içinde de çözümler yaşanmış, çok sayıda sivil ve askeri bürokrat ile yurtdışındaki temsilciler rejimin bu acımasız politikalarına destek vermeyeceklerini açıklayarak muhalefetin tarafına geçmiştir Şubat ayının sonuna gelindiğinde Libya'da aralarında bir milyon üyesi bulunan Warfalla'nın da bulunduğu bir çok kabile Trablus'taki Kaddafi rejimini terk etmeye başlamıştır¹⁷ Takip eden gelişmelerde, Avrupa Birliği sivil ölümleri ve göstericilere uygulanan şiddetten dolayı Libya'yı kınamıştır. Arap Ligi Konseyi Libya'nın üyeliğini askıya almıştır. İslam Konferansı ve Afrika Birliği Barış ve Güvenlik Konseyi de Libya'yı sert bir şekilde kınamıştır.¹⁸

Müdahalenin Süreci ve Alınan Birleşmiş Milletler Kararları

Libya yönetiminin temel haklar ve insancıl hukuk kurallarını hiçe sayarak protestocu halka karşı gösterdiği silahlı mukabele ve ülkedeki bağımsız gözlemcilerin insan hakları ihlallerini teyit eden raporları ve olayların uluslararası medyada yer almasıyla birlikte Libya sorunu uluslararası bir sorun haline gelmiştir. Libya sorununu farklı bir mecraaya sokan gelişme ise BM Güvenlik Konseyi'nin 26 Şubat 2011 tarihli 1970 sayılı kararı olmuştur.¹⁹

BM Güvenlik Konseyi aldığı 1970 sayılı kararla: çatışmaların sona erdirilmesini, Uluslararası Ceza Mahkemesi (UCM) Savcısı tarafından olaylara yönelik soruşturma açılmasını, Libya'ya karşı silah ambargosu uygulanmasını,

Yaşanacaklar için Dersler", s.141.

¹⁷ Füsün Türkmen, "From Libya to Syria the Rise and Fall of Humanitarian Intervention?", Presentation at the ACUNS Annual Meeting, Kadir Has University, İstanbul/Turkey, June 19-21 2014, s.9.

¹⁸ Mehrdad Payendeh, "The United Nations, Military Intervention and the Regime Change in Libya", *Va. J. Int'l L.* 52 (2011) p.373

¹⁹ Mehmet Emin Çağırın, Güvenlik Konseyi'nin Libya'ya Müdahale Kararı, Ortadoğu Analiz, Cilt:3, Sayı:28, Nisan 2011, s.43.

Kaddafi ve olaylarda sorumluluğu olduğu düşünülen üst düzey yöneticilere seyahat yasağı getirilmesini ve malvarlıklarının dondurulmasını istemiştir. Kararın içerdiği yaptırımlara bakıldığında Güvenlik Konseyi esas itibarı ile soruna barışçıl yollardan çözüm bulmayı amaçlamıştır.²⁰

Bingazi’de gösterilerin başlamasından on gün gibi kısa bir süre içinde Güvenlik Konseyi’nin 1970 sayılı kararı benimsemesi ve silah ambargosu uygulaması Kaddafi’ye sivillere karşı güç kullanmasının sonuçları hakkında ciddi bir uyarı niteliği taşımaktadır.²¹

1970 (2011) sayılı kararı takip eden haftalarda Avrupa Birliği, Afrika Birliği, Arap Ligi, İslami ve Körfez İşbirliği Konseyi gibi uluslararası örgütler toplanarak Kaddafi’nin eylemlerini kınamış, uçuşa yasak bölge ilan gibi uluslararası kararların alınması çağrısında bulunmuş ve Trablus rejiminden şiddeti durdurmasını istemişlerdir. Buna karşın Kaddafi’nin tehditlerini arttırarak şiddetlendirmesi uluslararası toplum, bağımsız uzmanlar ve medyada dış bir askeri müdahale olmaksızın Libya’da bir katliam yaşanacağını düşüncesinin oluşmasına neden olmuştur.²²

Bütün bu gelişmeler yaşanırken, muhalifler Kaddafi güçleri tarafından Bingazi’de sıkıştırılmışlardır. Kaddafi yaptığı bir televizyon konuşmasında Bingazi’ye saldırının an meselesi olduğunu ve teslim olmayacaklara merhamet gösterilmeyeceğini söylemiştir.²³

Libya krizinin çözümüne yönelik alınacak barışçı tedbirleri içeren 1970 sayılı BM kararı sonrası uluslararası toplumda oluşan genel hava Kaddafi’nin aleyhine gelişmiştir. Avrupa Birliği, Afrika Birliği, Arap Ligi gibi uluslararası örgütler Libya’yı sert bir şekilde kınamışlardır. Arap Ligi Libya’da uçuşa yasak bölge ilan edilmesi talebinde bulunmuştur. ABD Arap Liginin bu talebine kadar soruna müdahil olmamıştır. Almanya olası bir askeri müdahaleye şüpheyile yaklaşırken, İngiltere ve Fransa Libya’da hava saldırıları yapılmasını savunmuştur. 16 Mart 2011 tarihinde ABD, İngiltere ve Fransa içinde askeri müdahale seçeneğinin de olduğu bir BM Güvenlik Konseyi önerisini masaya

²⁰ Yıldırım Sak, “Uluslararası Hukukta İnsancıl Müdahale ve Libya Örneği: Suriye’de Yaşanan ya da Yaşanacaklar için Dersler”, s.141.

²¹ Mohammed Nuruzzaman, *Insight Turkey*, Vol:15,No:2, Spring 2013, s.62.

²² Füsün Türkmen, “From Libya to Syria the Rise and Fall of Humanitarian Intervention?”, s.10

²³ Mehrdad Payنده, “The United Nations, Military Intervention and the Regime Change in Libya”, p.375-376

getirmişlerdir. Bu önerinin hemen sonrasında Kaddafi'nin radyodan yaptığı "isyancılara hiç bir acıma ve merhamet gösterilmeyecektir" açıklaması 1973 sayılı kararın gerekçesini oluşturmuştur.²⁴

Bu gelişmeler üzerine, 1970 sayılı karardan on sekiz gün sonra BM Güvenlik Konseyi 17 Mart tarih ve 1973 sayılı kararı almıştır. On lehte, beş çekimser (Almanya, Çin, Rusya, Hindistan Brezilya) oyun kullanıldığı söz konusu kararda Libya hava sahasının uçuşa yasak bölge (no fly zone) ilan edilmesinin yanında, acil ateşkes ve sivillere yönelik şiddete son verilmesi çağrısı yapılmış ve bunların sağlanmaması durumunda "gereken tüm önlemlerin alınması" suretiyle sivillerin korunması hüküm altına alınmıştır. Bu kararla askeri müdahaleye giden yol açılmıştır.²⁵

Kararda, Kaddafi yönetiminin 1970 sayılı karara uymadığı, toplu tutuklamalar ve keyfi ölüm cezaları gibi uygulamalarla insan haklarını ağır ve sistemli bir şekilde ihlal ettiği belirtilmiş ve Libya'daki sivillerin korunması için BM üyesi devletlerin münferiden veya bölgesel örgüt ve düzenlemeler çerçevesinde birlikte hareket ederek gerekli tüm önlemleri alabileceği vurgulanmıştır. Kararın alınmasının hemen ardından 19 Mart 2011'de Fransa önderliğindeki koalisyon güçleri tarafından Libya'ya yönelik olarak başlatılan müdahale 31 Mart 2011 tarihinde NATO komutasında "Operation Unified Protector" adıyla yürütülmüştür. Harekatta NATO açıkça yeteneklerini ve kapasitesini muhaliflerden yana kullanarak Libyalı muhaliflerin 22 Ağustos'ta Başkent Trablus'u ele geçirmesini sağlamıştır. 31 Ekim 2011 tarihinde operasyon sona erdirilmiştir.²⁶

²⁴ Füsün Türkmen, "From Libya to Syria the Rise and Fall of Humanitarian Intervention?", ss. 9-11.

²⁵ Yıldırım Sak, "Uluslararası Hukukta İnsancıl Müdahale ve Libya Örneği: Suriye'de Yaşanan ya da Yaşanacaklar için Dersler", s.141.

²⁶ Arif Bağbaşıoğlu, "NATO'nun Alan Dışı Algılamasındaki Değişimin Kuvvet Kullanma Hukukuna Etkisi Üzerine Bir Değerlendirme", (Ed), Murat Saraçlı, Uluslararası Hukukta Güncel Sorun Alanları, Bigbang Yayınları, Ankara, 2012, ss..203-204.

Hukuka Uygunluk ve Meşruiyet Tartışmaları Çerçevesinde NATO'nun Libya Harekatı

Libya askeri müdahalesinin uluslararası hukuka uygunluğu BM Güvenlik Konseyi'nin olaya müdahil olmasıyla benimsediği 1970 ve 1973 sayılı kararların BM Şartı'nın VII. Bölümünde 41. Ve 42. maddeler çerçevesinde değerlendirilecektir.

BM Güvenlik Konseyi BM Antlaşması'nın “Barışın Tehdidi, Bozulması ve Saldırı Eylemi Durumunda Alınacak Önlemler” başlıklı VII. Bölüm 41. maddeye atıfta bulunarak silahlı kuvvet kullanımı içermeyen barışçı tedbirleri almak amacıyla 1970 sayılı kararı almıştır. Bu kapsamda BM'nin uluslararası barış ve güvenliği korumakla sorumlu organ olduğuna vurgu yapılmış ve Libya'ya, şiddeti sona erdirmesi ve insan hakları hukuku ve uluslararası insani hukuk kapsamındaki sorumluluklarını yerine getirmesi çağrısında bulunulmuştur.²⁷ BMGK Kaddafi rejimine Libya'da gelişen insani kriz karşısında halkını koruma sorumluluğunu hatırlatmış, sivillere saldırıyı durdurması, insan haklarına saygı göstermesi, uluslararası yardıma izin vermesi ve medyaya yönelik kısıtlamaları kaldırmasını talep etmiştir.²⁸

BMGK'nin 1970 sayılı kararında sözü geçen hususlara bakıldığında, “silah ambargosu”, “seyahat yasağı”, “mal varlıklarının dondurulması” ve “Sorumlulara Uluslararası Ceza Mahkemesinde dava açılması” gibi silahlı kuvvet kullanımı içermeyen tedbirlerin alındığı görülmektedir. Bu yönüyle karar BM Antlaşması VII. Bölüm 41. maddede yer alan “kuvvet kullanımı içermeyen barışçı tedbirler” çerçevesinde alınmış tedbirler olup uluslararası hukuka uygundur.

Libya müdahalesinin meşruiyetine ilişkin değerlendirmelerde kullanılacak önemli bir analiz noktası Koruma Sorumluluğu kriterleri ile uyumdur. Bu kapsamda, 1970 sayılı kararda geçen hususlarda Güvenlik Konseyi 2005 Dünya Zirvesi Sonuç Bildirgesi'nin 138. paragrafına ve 2009

²⁷ Mehrdad Payنده, “The United Nations, Military Intervention and the Regime Change in Libya”, p.375.

²⁸ Orkun Sürücüoğlu, Koruma Sorumluluğu: Darfur Krizi ve Libya Müdahalesi Çerçevesinde Bir Değerlendirme, s.616.

Koruma Sorumluluğu Uygulama Raporu'nda geçen üç sütunlu koruma sorumluluğunun devlete koruma içsel sorumluluk yükleyen birinci ve uluslararası topluma yardım ve destek sorumluluğu getiren ikinci sütununa atıfta bulunmaktadır.

Libya'da müdahale öncesi gerek uluslararası medyaya yansıyan haber ve görüntülerde, gerekse bölgedeki bağımsız gözlemci raporlarında ve istihbarat raporlarında çok sayıda sivilin hayatını kaybettiğine dair bilgiler mevcuttur. İşte tam bu noktada, 1970 sayılı kararda geçen "Libya'daki olaylarda sorumlu olan yetkililer hakkında Uluslararası Ceza Mahkemesi Savcısı tarafından dava açılması ifadesi" ile BMGK yaşananların "insanlığa karşı işlenen suçlar" kapsamına ulaşmış olabileceği değerlendirmesi yapmış ve bu çerçevede Libya yönetimine sivil halkı koruma sorumluluğunu hatırlatmıştır. Güvenlik Konseyi ayrıca kararın 27. maddesinde 1970 sayılı kararın uygulanmasının takipçisi olacağını ve Libya otoritesinin faaliyetlerine göre kararı kaldırma, değiştirme yada daha da kuvvetlendirme ile ilgili düzenlemeleri yapma yetkisini saklı tuttuğunu belirtmektedir.²⁹ Böylece BMGK Libya'da yaşanan olayların şiddetinin artması ve katliam tehlikesi oluşması durumunda Şartın VII. Bölüm 42. maddesinde geçen ve kuvvet kullanımını içeren tedbirlerin uygulanabileceğini, ayrıca Koruma Sorumluluğu Uygulama Raporu birinci sütundaki içsel sorumluluğun yerine getirilmemesi durumunda askeri müdahaleye imkan tanıyan üçüncü sütuna da gönderme de bulunmuştur. Bu yönüyle de 1970 sayılı kararın Koruma Sorumluluğu kavramına uygun olduğu ve bu yönüyle de bir meşruiyet taşıdığı değerlendirilebilir.

Libya lideri Kaddafi kendisine halkını koruma sorumluluğunu hatırlatan ve 1970 sayılı Güvenlik Konseyi kararına rağmen uluslararası toplumla işbirliğini reddetmiş ve yaptığı radyo konuşmalarıyla kendisine karşı isyan eden sivil halkın kan banyosunda boğulacaklarını ifade ederek tehditlerini sürdürmüştür. Ülkede görev yapan bağımsız gözlemci raporları ve kaçan halkın verdiği ifadeler uluslararası toplumda Libya'da bir katliamın çok yakın olduğu görüşünün oluşmasına neden olmuştur. Bir anlamda Kaddafi gerek kendisine yapılan çağrılarını cevapsız bırakarak gerekse Libya halkını katliamla tehdit ederek hızla Koruma Sorumluluğu Uygulama Raporunun birinci ve ikinci sütunundaki sorumluluk kriterlerini tüketmiş ve BMGK kararıyla askeri güç kullanımına

²⁹ Bknz. Resolution 1970 (2011)
https://nato.int/nato-static-files/2014/assets/pdf/pdf_2011_02/20110927_110226-unscr-1970.pdf.
(Erişim Tarihi: 10 Ekim 2019)

imkan veren ve 139. paragrafa atıfta bulunan üçüncü sütunun kapılarını açmıştır. Bir anlamda Kaddafi kendi eliyle Libya'daki askeri harekata giden yolun taşlarını döşemiştir.

1970 sayılı kararın ardından, Kaddafi'nin ayaklanmacılara hiç bir acıma ve merhamet gösterilmeyeceği yönünde yaptığı radyo konuşmaları 1973 sayılı karar için dayanak olarak gösterilmiştir.³⁰ Bu konuşmalar olayların şiddetlenerek katliam boyutuna ulaşacağı yönünde uluslararası toplumda bir algı oluşturmuştur. 1973 sayılı kararda, Libya otoritelerinin, 1970 sayılı kararı yerine getirmediğinin altı çizilmiş, Libya'da kötüleşen durumdan, tırmanan şiddetten ve meydana gelen ağır sivil ölümlerinden duyulan endişe ve üzüntü ifade edilerek Güvenlik Konseyi'nin sivil halkı koruma noktasındaki kararlılığı tekrarlanmıştır.³¹ 1973 sayılı karar Libya'nın BM 2005 Dünya Zirvesi Sonuç Bildirgesi'nin 138. paragrafında belirlenen kriterlerden biri olan devletin halkını "insanlığa karşı işlenen suçlardan" koruma sorumluluğunu yerine getirmediğini ve bu konuda BM'nin ihlallerin durdurulmasına yönelik talebini dikkate almadığını ortaya koymuş ve dolayısıyla 2005 BM Dünya Zirvesi Sonuç Bildirgesinin 139. paragrafında yer alan ve 2009 uygulama raporunun üçüncü sütununu oluşturan "kolektif, zamanında ve kararlı eylem" aşamasına geçildiğini ortaya koymuştur.³²

Askeri müdahale seçeneğinin kullanılmasına karar verilmesi aşamasına kadar BMGK tarafından alınan 1970 ve 1973 sayılı kararların gerek BM Anlaşması VII. Bölüm hükümleri çerçevesinde uluslararası hukuka uygunluğu ve Koruma Sorumluluğu 2005 Dünya Zirvesi Sonuç Raporu 138. ve 139. paragraflarında geçen hususlar ile 2009 Koruma Sorumluluğu Uygulama Raporunda geçen üç sütunlu koruma sorumluluğu esasları çerçevesinde meşruiyet taşıdığını söylemek uygun olacaktır.

³⁰Bknz. Füsun Türkmen, "From Libya to Syria the Rise and Fall of Humanitarian Intervention?", Presentation at the ACUNS Annual Meeting, Kadir Has University, İstanbul/Turkey, June 19-21 2014, s.11

³¹ Bknz. Resolution 1973 (2011)
https://nato.int/nato.static_assets/pdf/pdf_2011_03/20110927_110311-UNSCR-1973.pdf.
(Erişim Tarihi: 10 Ekim 2019)

³² Bknz. Tuğçe Kelleci; Marella Bodur Ün, "TWAİL ve Yeni Bir Hakimiyet Aracı Olarak Koruma Sorumluluğu (R2P): Libya Örneği", s.101.

Ancak, NATO komutasında icra edilen hareketin uygulama aşamasında yaşanan gelişmeler hareketin meşruiyeti konusunda soru işaretlerine neden olmuştur. Bu çerçevede hareket ICISS Koruma Sorumluluğu raporunun “tepki gösterme sorumluluğu” başlığı kapsamında yer alan ve gerçekleştirilecek muhtemel bir askeri hareketin meşruiyetini altı kriter (haklı neden, doğru amaç, son çare, orantılı yöntemler, makul başarı beklentisi, doğru otorite) çerçevesinde değerlendiren hususlar dikkate alındığında hareketin meşruiyet açısından önemli sorunları olduğu görülmektedir.

Öncelikle, 1973 sayılı kararın alınmasında somut verilerin alınmasında ve karara yansıtılmasında yapılan değerlendirme hatalarının insancıl temelde yapılan bir müdahale kararını tartışmalı hale getirdiği yolunda değerlendirmeler mevcuttur. Bu durum askeri müdahale için gereken haklı nedenlerin (just cause threshold) varlığını sorgulanır hale getirmiştir. Söz konusu değerlendirmede gözden kaçırılmaması gereken unsur özellikle sivil kayıplarının ulaştığı düzeydir. Askeri müdahalenin başladığı 19-20 Mart tarihine kadar , büyük çapta, yaygın, ve yoğun sivil kaybindan bahsetmek zordur. Bu tarihe kadar da Libya’daki sivil halkın gerek komşu ülkelere mülteci olarak sığınmasının ve gerekse ülke içi yer değiştirme hareketlerinin yoğunluğunun uluslararası barış ve güvenliği tehdit ettiğini ileri sürmek pek kolay değildir. BM verilerine göre Libya’da yaşanan olaylardan dolayı komşu ülkelere sığınan sivil sayısı 1500’ün altındadır. Somali’de müdahale öncesi bu rakam BM verilerine göre 1500000’ ulaşmaktadır. Bu durum ise askeri hareketin haklı bir nedene dayandırılması kriterine gölge düşürmektedir.³³

1973 sayılı karar alınışı itibarıyla hukuki olsa da, uygulanan gücün miktarı ve yoğunluğu bakımından müdahale kararının yetkileri aşılmış, müdahale öncesinde ve sırasında seslendirilen söylemlerle kurulan meşruiyet zemini önemli ölçüde zarar görmüştür. Libya’da muhtemel bir katliamı önlemek amacıyla başlatılan askeri müdahalenin ilerleyen aşamalarda yoğunluğu anlamında orantısız güç kullanımı ortaya çıkmış;

³³ Bknz. Yıldırım Sak, “Uluslararası Hukukta İnsancıl Müdahale ve Libya Örneği: Suriye’de Yaşanan ya da Yaşanacaklar için Dersler”, s.143.

Bağbaşıoğlu'nun ifadesi ile “NATO'nun açıkça değişim talep eden muhaliflerden yana tavır alarak askeri yeteneklerini ve operasyonel kabiliyetlerini bu yönde seferber etmesiyle Libyalı muhaliflerin 22 Ağustos'ta Başkent Trablus'u büyük ölçüde ele geçirmelerine neden olmuştur.”³⁴

İnsani krizin sonlandırılmasını amaç edinen askeri müdahalenin doğru amaç ilkesine yönelik te eleştiriler vardır. Amacı insani krizin sona erdirilmesi ile sınırlı olması gereken askeri hareket bu başarısının yanında Libya'da rejim değişikliği ve Kaddafi'nin öldürülmesiyle sonuçlanmıştır. BMGK böyle bir yetki vermemesine rağmen ortaya çıkan bu netice karşısında NATO operasyonda belirlenen amacın sınırlarının dışına çıkmakla suçlanmıştır. Konuyla ilgili Rusya Başbakanı Vladimir Putin 26 Nisan 2011'de düzenlediği basın toplantısında NATO'yu Libya'nın devlet egemenliğini ve Libya halkının iradesini ihlal ettiği gerekçesiyle, Fransa'yı ise Güvenlik Konseyi kararına aykırı davranarak isyancılara silah yapmakla suçlamıştır. Putin ayrıca ilgili dönemde Dimitri Medvedev'in yerine kendisinin Başkan olması durumunda 1973 sayılı karara geçit vermeyeceğini ifade ederek Rusya Başkanı Medvedev'i de harekate çekimser kalıp onayladığı için eleştirmiştir.³⁵

Koruma Sorumluluğunun ayrıncı özelliği askeri müdahaleye imkan tanıyan tepki gösterme sorumluluğundan ziyade önleme sorumluluğunu öncelemesidir. Bu çerçevede askeri operasyona son çare olarak başvurulması esas alınmaktadır. Diğer taraftan içinde barışçı önlemleri barındıran 1970 sayılı kararın etkileri görülmeden 18 gün gibi kısa bir süre sonra askeri müdahaleye geçit veren 1973 sayılı kararın alınması insani krizi sonlandırmak için tüm diplomatik, ve askeri olmayan yolların denenmiş olması ve ancak sonuç alınamaması durumunda son çare olarak askeri yöntemlere başvurulması ifadesini içeren son çare kriterinin BMGK tarafından çok hızlı tüketildiği eleştirilerine yol açmıştır. Örneğin Türkiye'nin hem Libya hem de muhaliflerin onayını alan ateşkes ve

³⁴ Bknz. Arif Bağbaşıoğlu, “NATO'nun Alan Dışı Algılamasındaki Değişimin Kuvvet Kullanma Hukukuna Etkisi Üzerine Bir Değerlendirme”, s.204.

³⁵ Bknz. Füsün Türkmen, “From Libya to Syria the Rise and Fall of Humanitarian Intervention?”, 2014, s.16

çözüm planı, müdahale kararının alındığı aceleyle toplanan Paris Konferansı yüzünden uygulanma şansı bulamamıştır.³⁶

Libya’da gerçekleştirilen askeri hareket BMGK’nın 1973 sayılı kararıyla ve Konsey’in uluslararası bir örgüt olan NATO’yu görevlendirmesiyle gerçekleşmiştir. Bu yönüyle doğru otorite kriteriyle uyumludur. Diğer taraftan, Bağbaşıoğlu 19 Mart 2011’de Fransa liderliğinde Koalisyon Güçleri tarafından başlatılan hareketin NATO’nun hareket 31 Mart’tan sonra NATO tarafından devralınmasını değerlendirirken; ABD’nin Soğuk Savaş sonrası müdahaleci yaklaşımının NATO’da alan dışı algı değişimine sebep verdiği gibi, BM Güvenlik Konseyi bazında da çeşitli etkileri olduğunun bir işareti olarak yorumlamaktadır.³⁷ Bu eleştiri bir yönüyle ABD’nin söz konusu dönemdeki küresel gücünü BMGK kararlarını etkilemek amacıyla kullanmış olabileceğine işaret etmektedir. Doğru otorite kriteri çerçevesinde değerlendirmeye devam edersek, NATO’nun hareketin uygulanması sırasında Güvenlik Konseyi ülkelerini yeterince bilgilendirmediği konusunda özellikle 1973 sayılı karara çekimsiz oy kullanan ülkeler tarafından getirilen eleştiriler vardır. Bu konuda yaşanan sorunların bir daha yaşanmaması için Brezilya ve Çin BM’ye Koruma Sorumluluğunu tamamlayıcı mahiyette “Koruyorken Sorumluluk” (Responsibility while Protecting-RwP) ve “Sorumlu Koruma” (Responsible Protection -RP) başlıklı öneriler getirmişlerdir.

Harekatın ICISS uygulama kriterleri çerçevesinde en meşru olduğu nokta ise makul başarı beklentisini karşılamasıdır. Libya Silahlı Kuvvetlerinin malzeme ve eğitim yönünden zayıf olması, Libya’nın coğrafi olarak düz ve çöl bir toprak parçası olması gibi özellikler makul başarı beklentisini karşılamış ve 2011 Mart ayında başlayan hareket aynı yılın Ekim ayında başarılı bir şekilde sonlandırılmıştır.

³⁶ Bknz. ³⁶ Bknz. Yıldray Sak, “Uluslararası Hukukta İnsancıl Müdahale ve Libya Örneği: Suriye’de Yaşanan ya da Yaşanacaklar için Dersler”, s.142.

³⁷ Bknz. Arif Bağbaşıoğlu, “NATO’nun Alan Dışı Algılamasındaki Değişimin Kuvvet Kullanma Hukukuna Etkisi Üzerine Bir Değerlendirme”, s.205.

Sonuç olarak değerlendirildiğinde NATO'nun Libya harekati, Koruma Sorumluluğu kavramı çerçevesinde askeri hareketin icrası sırasında devletlerin suiistimalini önlemek için geliştirilen kriterler çerçevesinde değerlendirildiğinde; “haklı neden”, “doğru amaç”, “son çare”, “orantılı yöntemler”, “doğru otorite” kriterleri bağlamında değişik seviyelerde meşruiyet sorunu yaşamaktadır. Bu nedenle hareketin şeklen hukuka uygun olmakla birlikte genel olarak meşru olmadığı sonucu çıkmaktadır.

Sonuç

Soğuk savaş sonrası dönem uluslararası sistemde meydana getirdiği bir çok değişimin yanı sıra uluslararası güvenlik algılarında da önemli değişiklikleri beraberinde getirmiştir. İkinci Dünya Savaşı sonrası oluşturulan Birleşmiş Milletler Antlaşması'nın en önemli amacı uluslararası barış ve güvenliğin korunması olup bu çerçevede sistemin temel aktörleri olan devletlerin birbirlerine karşı kuvvet kullanması kesin olarak yasaklanmıştır. Bunun gibi jus cogen olarak kabul edilen diğer bir ilke ise devlet egemenliği ilkesidir ki bu ilke gereği devletlerin birbirleriyle olan ilişkilerinde iç işlerine karışması yasaktır.

Soğuk savaş sonrası dönemde çift kutuplu dünya düzeni içindeki denge ve Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi daimi ülkelerine verilen veto yetkisi sayesinde uluslararası toplumda belirli bir istikrar sağlanmışken, Soğuk Savaş'ın sonrası dönemde gerek etnik nedenler, gerekse kapitalizmin yapısal sorunlarından dolayı özellikle bağımsızlığını yeni kazanmış devletlerde iç çatışmalar yaşanmıştır. Uluslararası sistemde başarısız devletler olarak adlandırılan bu devletlerin neden olduğu sorunların sınır aşan etkileri uluslararası barış ve güvenliği tehdit etme noktasına gelince, uluslararası toplum Somali, Bosna ve Hersek başta olmak üzere bir çok ülkeye BM onayıyla bölgesel ve uluslararası örgütler vasıtasıyla insani sebepler ileri sürerek müdahale etmiştir. Haklı savaş (insani krizler sona erdirmek) prensibine dayalı ve müdahaleyi bir hak olarak gören insani müdahale kavramını uluslararası toplumun özellikle zayıf ülkeleri kuşku ve tepki ile karşılamışlardır. Söz konusu kuşkunun

nedeni küresel güçlerin insani gerekçeler ileri sürerek zayıf ülkelerin iç işlerine müdahale etmek istemesi ve devlet egemenliği ilkesinin zedelenmesinden kaynaklanmaktadır. Bunun yanında Kosova örneğinde olduğu gibi BM Güvenlik Konseyi onayı olmaksızın yapılan müdahaleler BM karar mekanizmasının işletilmesinde önemli tartışmaların yaşanmasına neden olmuştur. Diğer taraftan devlet içinde yaşanan çatışmalara uluslararası toplumun sessiz kalması veya gecikmesi ise Ruanda, Haiti ve Bosna Hersek örneklerinde olduğu gibi katliamlara yol açmış ve uluslararası toplumda rahatsızlık meydana getirmiştir.

Bu gelişmelerin ışığında, dönemin BM Genel Sekreteri Kofi Annan 2001 yılında insani müdahalenin kim tarafından hangi çerçevede ve nasıl uygulanması gerektiği sorununu masaya yatırarak bir çalışma başlatmış, bu çerçevede teşkil edilen Uluslararası Müdahale ve Devlet Egemenliği Komisyonu (International Commission on Intervention and State Sovereignty- ICISS) Klasik devlet egemenliği ilkesine sorumluluk kavramını ekleyerek (sorumlu egemenlik /sovereignty as responsibility) yeniden tanımlamış ve Koruma Sorumluluğu kavramını geliştirmiştir. Buna göre Koruma Sorumluluğu: engelleme sorumluluğu (responsibility to protect), tepki gösterme sorumluluğu (responsibility to react) ve yeniden yapılandırma sorumluluğu (responsibility to rebuilt) olmak üzere üç çerçevede tanımlanmıştır.

Önceliğini barışçı yolların tüketilmesine veren ICISS Komisyonu “teпки gösterme” sorumluluğuna başvurulması durumunda devletler tarafından istismanın önlenmesi için altı tane kriterin (haklı neden, doğru amaç son çare, orantılı önlemler, makul başarı beklentisi, doğru otorite) karşılanması gerektiğini tespit etmiştir.

ICISS, insani müdahale konusunda uluslararası toplumda görüş ayrılıklarına neden olan “müdahale hakkı” tartışmalarından sıyrılıp sadece güç kullanımı ile sınırlı olmayan, insan hakları krizlerini önlemeye ve kriz sonrasında yeniden yapılandırmaya da odaklanan bir yaklaşım getirmiştir.

2005 Dünya Zirvesi Sonuç Bildirgesi Koruma Sorumluluğu kavramının uluslararası toplum tarafından benimsenmesi açısından bir dönüm noktası olmuştur.

Bu çerçevede kavramın içeriği daraltılarak netleştirilmiş ve normatif bir statü kazanması sağlanmaya çalışılmıştır. Zirve sonuç raporunda 138. paragrafta devletlere sivil halkı katliam, etnik temizlik, savaş suçları ve insanlığa karşı koruma sorumluluğu getirilirken, 139. paragrafta devletlerin bu sorumluluğu yerine getirmede aciz kalması durumunda vaka bazında değerlendirmeler yapılmak suretiyle bu sorumluluğun uluslararası topluma geçeceği belirtilmektedir. Buna göre öncelik barışçı önlemlerin uygulanmasına verilmekle birlikte askeri müdahale kavramı BMGK onayıyla 139. paragrafta düzenlenmektedir.

Dönemin Genel Sekreteri Ban Ki-moon'un yayınladığı 2009 Koruma Sorumluluğu uygulama raporu Koruma Sorumluluğu kavramını üç sütunda düzenlemiştir. Birinci sütunda devletin sivil halkı katliam, etnik temizlik, savaş suçları ve insanlığa karşı işlenen suçlara karşı koruma sorumluluğu düzenlenirken, ikinci sütunda devletlerin koruma sorumluluğunu yerine getirirken uluslararası toplumun dayanışması ve tamamlayıcı etkisi ve üçüncü sütunda devletlerin sivil halkı koruma sorumluluğunu yerine getirmede aciz kalmaları durumunda sorumluluğunun uluslararası topluma geçeceği düzenlenmektedir. Bütün barışçıl çabalar gösterilmesinden sonra sonuç alınamaması durumunun da son çare olarak başvurulacak askeri müdahale üçüncü sütunda söz konusu olmaktadır.

Koruma sorumluluğu kavramı BM resmi belgesi olarak kabul edildiği 2005 Dünya Zirvesi'nden sonra uluslararası toplum tarafından giderek daha fazla ülke tarafından kabul görerek ahlaki ve etik bir norm seviyesine ulaşmıştır. Bu çerçevede Koruma Sorumluluğu kavramının ortaya çıkan insani krizler karşısında devletlere sivil halkı katliam, etnik temizlik, savaş suçları ve insanlığa karşı koruma sorumluluğu getiren birinci sütunu ve bunun dayandığı 138. paragraftaki düzenlemeler, BM Anlaşması VII. Bölüm 41. madde kapsamında insani krizler karşısında alınacak barışçıl önlemler ile uyumludur. Bu yönüyle de uluslararası toplum tarafından çok güçlü bir norm olarak kabul görmektedir.

Bu çerçevede ortaya çıkan büyük ölçekli insan hakları ihlalleri karşısında gerçekleştirilen askeri müdahalenin hukuksal zeminini ise BM Anlaşması VII. Bölüm kapsamında 42. madde gereği BMGK tarafından

alınan ve kuvvet kullanmayı içeren zorlama tedbirleri oluşturmaktadır. Askeri müdahalenin meşruiyet zemini ise Koruma Sorumluluğu çerçevesinde resmi bir BM belgesi olarak kabul edilen 2005 Dünya Zirvesi Sonuç Bildirgesi'nde yer alan 139. paragraflarda yer alan düzenlemeler, 2009 Koruma Sorumluluğu Uygulama Raporu'nda yer alan üç sütunlu sorumluluk anlayışının askeri hareket uygulama düzenlemesi içeren üçüncü sütunu ve ICISS Komisyonu'nun belirlediği askeri müdahale sırasında uyulması gereken kriterler oluşturmaktadır.

Bu çerçevede Libya müdahalesi uluslararası hukuka uygunluk ve meşruiyet yönünden değerlendirildiğinde müdahalenin en azından şeklen uluslararası hukuka uygun olduğu görülmekle birlikte, Koruma Sorumluluğu kapsamında “doğru amaç”, ”orantılı yöntemler”, “son çare” ve “doğru otorite kriterlerini karşılamada önemli eleştiriler aldığı görülmektedir. Bu çerçevede makalede varılan sonuç NATO'nun Libya askeri müdahalesinin uluslararası hukuka uygun olmakla birlikte meşruiyet yönünden sorunlu olduğu yönünde ortaya çıkmıştır.

Kaynaklar

Bağbaşoğlu, Arif, “NATO'nun Alan Dışı Algılamasındaki Değişimin Kuvvet Kullanma Hukukuna Etkisi Üzerine Bir Değerlendirme”, (Ed) Murat Saraçlı, *Uluslararası Hukukta Güncel Sorun Alanları*, Bigbang Yayınları, Ankara, 2012.

Cazala, Menent Savaş, “Koruma Sorumluluğunun Normatif Statüsü”, *Marmara Üniversitesi Öneri Dergisi*, Cilt 13, Sayı 50, Temmuz 2018.

Çağırın, Mehmet Emin, “Güvenlik Konseyi'nin Libya'ya Müdahale Kararı”, *Orta Doğu Analiz*, Cilt:3, Sayı:28, Nisan 2011.

Eldem, Tuba, “Koruma Sorumluluğu Normunun Libya ve Suriye Krizleri Bağlamında İşlevselliği”, *Uluslararası Hukuk ve Politika*, Cilt:11, Sayı:43, ss.4-5

Ercan, Pınar Gözen, “Debating the Future of the Responsibility to Protect the Evolution of a Moral Norm”, Palgrave Macmillan Publishers, London.

_____, “R2P: From Slogan to International Ethical Norm”, *Uluslararası İlişkiler*, Volume 11, No: 43 (Güz 2014).

_____, “İkinci On Yılına Girerken Koruma Sorumluluğunu Yeniden Düşünmek: Lex Ferenda Olarak R2P”, *Hukuk Fakültesi Dergisi*, 5(2), 2015.

Karagül, Soner ve Demirbaş, Çağrı Emin, “Koruma Sorumluluğu Doktrini Açısından Suriye Krizi: Bir İnsancıl Müdahalesizlik Örneği”, *Yönetim Bilimleri Dergisi*, Cilt: 15, s. 487.

Kelleci, Tuğçe ve Ün, Marella Bodur, “TWAİL ve Yeni Bir Hakimiyet Aracı Olarak Koruma Sorumluluğu (R2P): Libya Örneği”, *Uluslararası İlişkiler*, Cilt 14, Sayı 56, 2017, ss.91-92.

Nuruzzaman, Mohammed, *Insight Turkey*, Vol:15, No:2, Spring 2013.

Payendeh, Mehrdad, “The United Nations, Military Intervention and the Regime Change in Libya”, *Va. J. Int'l L.* 52 (2011).

Sak, Yıldray, “Uluslararası Hukukta İnsancıl Müdahale ve Libya Örneği: Suriye’de Yaşanan ya da Yaşanacaklar için Dersler”.

Sürücüoğlu, Orkun, *Koruma Sorumluluğu: Darfur Krizi ve Libya Müdahalesi Çerçevesinde Bir Değerlendirme*.

Türkmen, Füsün, “From Libya to Syria the Rise and Fall of Humanitarian Intervention?”, *Presentation at the ACUNS Annual Meeting*, Kadir Has University, İstanbul/Turkey, June 19-21 2014.

Resolution 1970 (2011)
https://nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/pdf_2011_02/20110927_110226-unscr-1970.pdf. (Erişim Tarihi: 10 Ekim 2019).

Resolution 1973 (2011)
https://nato.int/nato_static_assets/pdf/pdf_2011_03/20110927_110311-UNSCR-1973.pdf. (Erişim Tarihi: 10 Ekim 2019).